

Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΓΡΑΦΩΝ ΚΑΙ Η ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ*

ΥΠΟ
ΣΑΒΒΑ ΧΡ. ΑΓΟΥΡΙΔΗ
Καθηγητῆ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Στὴ διαπραγμάτευση τοῦ θέματος ποὺ δηλώνει ὁ τίτλος ἀφίνουμε, φυσικά, ἐντελῶς ἀπέξω τις ὅποιες σχέσεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πρὸς τὴν Ἁγία Γραφή — Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη— καθὼς καὶ τὴν πολιτιστικὴ σημασία τῶν ὁποιων διαπιστώσεων πάνω στὸ ζήτημα αὐτό. Σημειώνουμε μόνο ἐνδεικτικὰ τὰ ἐξῆς: "Ὅτι, ἂν ἐξαιρέσει κανεὶς ἱεροκήρυκες ὅπως ὁ Μηνιάτης, γιὰ τοὺς "Ἕλληνες θεολόγους ἢ λογίους ἢ Π. Διαθήκη, ἰδίως, παραμένει βιβλίον ἐσφραγισμένον σφραγῖσιν ἐπτά"! Ἐπίσης, ὅτι ἡ Ἁγία Γραφή εἶχε τέτοια περιπέτεια στὴν περιοχὴ μας μὲ τὴ διάδοσή της ἀπὸ ἑτερόδοξες προπαγάνδες, ὥστε τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, παρὰ τις θετικὲς πεποιθήσεις του γιὰ τὸ θέμα τῶν μεταφράσεων καὶ τῆς γνώσεως τῶν Γραφῶν ἀπὸ τὸ λαό, ὑποχρεώθηκε νὰ ἐκδώσει ἐγκυκλίους ἀπαγορευτικὲς τῆς ἀνάγνωσης τῆς ἁγίας Γραφῆς.

Ἀφίνουμε ἔξω ὅλους τοὺς γενικοὺς αὐτοὺς καὶ δυσμενέστατους παράγοντες γιὰ τὴν ἀνάπτυξη σ' ἐμᾶς μιᾶς σωστῆς ἐπιστήμης τῶν βιβλικῶν κειμένων. Θ' ἀσχοληθοῦμε ἐδῶ μόνο γενικὰ μὲ τὴ θεολογικὴ πραγματικότητα μέσα στὸ νεοελληνικὸ κράτος σὰν παράγοντα ἐνθαρρυντικὸ ἢ ὄχι γιὰ τὴν ἀνάπτυξη καὶ ἄνθηση τῶν βιβλικῶν σπουδῶν στὴν χώρα μας. Τὸ θέμα μας, ἐπίσης, περιορίζεται στὸν ἑλληνικὸ χῶρο, ἂν καὶ οἱ δικές μας καταστάσεις καὶ οἱ δικοὶ μας προβληματισμοί, λίγο-πολύ, ἔχουν τὰ ἀντίστοιχὰ τους σὲ ἄλλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες.

"Ὅταν μιλάμε γιὰ ἐρμηνεῖα τῶν Ἁγίων Γραφῶν, μιλάμε γιὰ κάτι πολὺ εὐρύ. Εἶναι συνεπῶς φυσικὸ ἢ ἀνάπτυξη τοῦ θέματος ἐδῶ νὰ περιορισθεῖ σὲ ὀρισμένα χαρακτηριστικὰ φαινόμενα, ποὺ ἀφοροῦν εἴτε τὴν ἐρμηνεῖα τῶν ἁγίων Γραφῶν εἴτε τὴ Νεοελληνικὴ θεολογικὴ σκέψη, ἔτσι ὥστε νὰ ἀναδειχθεῖ πιὸ καθαρὰ ἢ μεταξὺ τους σχέση.

Ἐξάλλου, ἀπαιτεῖται ἓνας ἱστορικὸς πρόλογος χωρὶς τὸν ὁποῖο ὅσα ἀκολουθοῦν δὲν θὰ εἶναι σαφῆ. Ἀρχίζουμε, λοιπόν, σημειώνοντας πῶς οἱ προ-

* Μάθημα στὸ Ἴδρυμα Γουλανδρῆ-Χόρν, τὴν ἀνοιχὴ τοῦ 1984.

ηγούμενες γενεές βιβλικῶν θεολόγων ἐργάστηκαν δραστήρια γιὰ νὰ νομιμοποιήσουν, ἄς ποῦμε, τὴν ἐφαρμογὴ τῆς φιλολογικῆς καὶ ἱστορικῆς κριτικῆς μεθόδου στὰ βιβλικά κείμενα. Θὰ ἤμποροῦσε ἐδῶ νὰ μνημονεύσει κανεὶς τὸν Φαρμακίδη, τὸν Ζολώτα, τὸν Δαμαλά, τὸ Λούβαρι, τὸν Ἀντωνιάδη, τὸν Βέλλα, τὸν Ἰωαννίδη κ.ἄ. Τὸ ἔργο τους αὐτὸ δὲν ἦταν καθόλου εὐκόλο. Ἡ χώρα μας πρὶν καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσή της ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ πάλευε ἀνάμεσα σὲ δύο πνευματικὰ ρεύματα: ἓνα παραδοσιακὸ βυζαντινὸ, ποῦ ἔρχονταν ἀπὸ πολὺ παλαιὰς πηγές καὶ ποῦ εἶχε βαθειὰς ρίζες στὸ λαό. Τὸ ἄλλο —πολὺ νεώτερο— ἦταν ὁ Διαφωτισμὸς, ἡ ἀναγέννηση τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Τεχνῶν, ποῦ ἔπαιξε πολὺ σημαντικὸ ρόλο στὸ ἀπελευθερωτικὸ ἑλληνικὸ κίνημα καὶ στὴν ὀργάνωση τῆς ζωῆς τοῦ νεαροῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἀπὸ τοὺς πολιτικοὺς καὶ δικαστικοὺς κυρίως. Ἡ δημιουργία τῆς νέας ἑλληνικῆς ἀστικῆς τάξης ἔξω καὶ μέσα στὴν Ἑλλάδα ἐκφράσθηκε ἰδεολογικὰ ἀπὸ τὸ Διαφωτισμὸ. Κι' ὅσο προχωροῦσε ἡ ἀστικοποίηση τῆς χώρας, τόσο περισσότερο γίνονταν ἀναγκαία ἡ εἰσαγωγή τῆς ἐπιστήμης, κυρίως ἀπὸ τὴ Γερμανία, καὶ τῆς πνευματικῆς εὐρωπαϊκῆς κουλτούρας, ἰδίως ἀπὸ τὴ Γαλλία. Δὲν εἶναι συμπτωματικὸ πὼς σχεδὸν ὅλοι οἱ παραπάνω βιβλικοὶ θεολόγοι ποῦ ἀνέφερα ἐσπούδασαν στὴ Γερμανία. Οἱ Θεολογικὲς Σχολές ποῦ προορισμὸ εἶχαν νὰ φέρουν σὲ σχέση μιὰ βυζαντινὴ Ἐκκλησία πρὸς ἓνα ἀστικὰ διαμορφούμενο κράτος δὲν εἶχαν ἀναλάβει μιὰ εὐκόλη δουλειά. "Ἄλλωστε, αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ δημιουργία κρατικῶν πανεπιστημιακῶν Σχολῶν δείχνει ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά τὴν ἀδυναμία καὶ ἀπροθυμία τῆς Ἐκκλησίας νὰ ἀναλάβει ἡ ἴδια τὸ ἔργο τῆς προσαρμογῆς της στὶς καινούργιες συνθήκες, κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά τὴ σημασία ποῦ ἀπέδιδε τὸ κράτος γιὰ τὴν πραγματοποίηση μιᾶς τέτοιας προσαρμογῆς. Καὶ εἶναι φανερὸ πὼς κάποιον πρωτοποριακὸ ρόλο, κατὰ κοινὴ ἀναγνώριση, ἀνέλαβαν νὰ παίξουν στὸν ἀγῶνα αὐτὸ γιὰ μιὰ ἐθνικὴ πνευματικὴ ἀναγέννηση οἱ βιβλικοὶ θεολόγοι. Τὸ ἴδιο, ἄλλωστε, εἶχε γίνει καὶ σὲ ἄλλες χῶρες: οἱ βιβλικοὶ θεολόγοι εἶχαν ξεχωρίσει γιὰ τὸν πρωτοποριακὸ τους ρόλο στὶς ἐξελίξεις, μέσα καὶ στὸν Προτεσταντισμὸ καὶ στὸν Καθολικισμὸ. Σὰν παράδειγμα θάπρεπε νὰ ἀναφερθεῖ ὁ μόχθος ποῦ κατέβαλε ὁ καθηγητῆς Βασίλειος Βέλλας σὰν καθηγητῆς καὶ σὰν Δ/ντῆς τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Κι' ὅμως ἡ προσπάθεια αὐτὴ δὲν ἔφερε τὰ ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα. Τὸ ἴδιο συνέβη γενικότερα μὲ τίς Θεολογικὲς Σχολές σὲ μιὰ συνολικὴ ἐκτίμηση τῶν προσπαθειῶν τους.

Ποιοὶ ὑπῆρξαν οἱ λόγοι τῆς ἀποτυχίας αὐτῆς; Θὰ ἀναφερθοῦν ἀπ' αὐτοὺς ὀρισμένοι βασικοί.

1. Ὁ ἀκαδημαϊκὸς χαρακτήρας τῶν βιβλικῶν μας μελετῶν ὑπῆρξε μία σοβαρὴ αἰτία τῆς ἀδυναμίας μας. Καὶ τὸν χαρακτήρα αὐτὸν δὲν φέρνουν

ἀπλῶς οἱ καθ' ὅλα ἀξιόσυστατες καὶ περισπούδαστες μελέτες πού γράφονται κατὰ τὸν χρόνο τῆς ἀκαδημαϊκῆς σταδιοδρομίας ἐνὸς προσώπου ὡς βιβλικοῦ θεολόγου στὰ Πανεπιστήμιά μας· ὅταν μιλάμε γιὰ ἀκαδημαϊκὸ χαρακτήρα, ἐννοοῦμε μιὰ βιβλικὴ μόρφωση πού δὲν λαβαίνει σοβαρὰ ὑπόψη τὶς ἀνάγκες τῆς Ἐκκλησίας, τῶν σπουδαστῶν καὶ τῆς κοινωνίας. Δηλ. ἐμεῖς οἱ βιβλικοὶ δὲν ξεκινᾶμε τὸ ἔργο μας ἀπὸ ἐρωτήματα καὶ προβλήματα τῆς ζωῆς καὶ τῆς ὀργάνωσης τῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τοὺς κλυδωνισμοὺς τῆς διανόησης καὶ τῆς νεολαίας, ἀπ' ὅ,τι δονεῖ τὴν κοινωνία κάθε φορά· ἀλλ' ἀπὸ μιὰ τυποποιημένη ὁδὸ παιδείας βιβλικῆς πού καθιερώθηκε στὸ ἀ' μισθὸ τοῦ 19ου αἰ. στὴ Γερμανία, μεταφυτεύθηκε ἐδῶ σ' ἕνα χαμηλότερο πνευματικὸ ἐπίπεδο, καὶ ἔκτοτε ἔχει ὑποστεῖ μεταβολὲς ἄλλοτε πρὸς τὰ πάνω καὶ ἄλλοτε πρὸς τὰ κάτω. Κι' αὐτὴ ἡ κατάσταση δὲν ὀφείλεται οὔτε σὲ ἀνεπαρκῆ ἐπιστημονικὸ ἐφοδιασμὸ τῶν βιβλικῶν θεολόγων, πού ἦταν καὶ εἶναι ἐπαρκέστατος, οὔτε στὴν καλὴ τους πρόθεση, πού ὑπῆρξε ἀναμφισβήτητη. Ὁ λόγος πού ἀποφεύγεται μιὰ ζωντανὴ ἐπαφὴ μὲ τὴν πραγματικότητα καὶ ἔτσι διατηρεῖται ὁ ἀκαδημαϊκὸς χαρακτήρας καὶ τῆς βιβλικῆς διδασκαλίας (ὁ σπουδαστὴς π.χ. μαθαίνει ἐβραϊκὰ γιὰ νὰ μελετήσῃ τὴ Βίβλο ἀπὸ τὸ πρωτότυπο, παραμένει ὅμως σὲ στοιχειώδη ἄγνοια εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ περιεχόμενον τῆς Π.Δ.· ἢ, διδάσκεται καὶ μαθαίνει καλὰ μερικὰ τμήματα τῆς Κ.Δ., ἀγνοεῖ ὅμως στὸ σύνολο τὸ περιεχόμενον τῆς), εἶναι ἐκκλησιαστικὸς καὶ κοινωνικὸς: τὰ βιβλικὰ μαθήματα εἶναι τέτοια, πού, ὅταν διδασκῶν ὅπως πρέπει, θὰ προκαλέσουν ἀντιρρήσεις, ἀντεγκλήσεις, ἀνταγωνισμοὺς. Στὴ διαπραγματεύσει θεμάτων ὅπως τὰ δικὰ μας ὑπάρχει φόβος νὰ περιπέσουμε σὲ λάθη πού θὰ προκαλέσουν ὄχι συζήτηση ἀλλὰ καὶ περιπέτειες γιὰ μᾶς τοὺς ἴδιους. Μᾶς κυκλώνουν ἕνα σωρὸ κίνδυνοι καὶ πιθανὲς δυσἀρέσκεις στὸ ἔργο μας. Κι' ὅλα αὐτὰ, γιὰ τὸν τόπο μας ὑπάρχει ἀκόμα ἔλλειψη πραγματικῆς πνευματικῆς ζωῆς, πού νὰ κάνει δυνατὸ τὸ διάλογο. Καὶ ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸ Κράτος ἐνδιαφέρονται πρῶτιστα καὶ κύρια γιὰ τὴ διατήρησι μιᾶς τάξεως καὶ ἰσορροπίας, ὄχι γιὰ τὴν προβολὴ προβλημάτων καὶ τὴν ἀναζήτησι σὲ μιὰ κοινὴ προσπάθεια τῶν δυνατῶν ἐκάστοτε λύσεων. Λεῖπει ἡ ἀπαιτούμενη ἀγάπη πρὸς τὴν ἀλήθεια, ἡ χωρὶς ἐπαπειλὲς καὶ κινδύνους διάπραξι τοῦ λάθους, ἡ συζήτηση καὶ ἡ διόρθωσι. "Ἐτσι ἡ ἐφαρμοζόμενη ἀπὸ τοὺς Βιβλικούς μας ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα ἱστορικὴ καὶ φιλολογικὴ κριτικὴ ἦταν πάντοτε χωρὶς νύχια, μὲ τὶς αἰχμὲς ἀποκομμένες, ἔτσι πού νὰ μὴ γίνεταὶ ὀδυνηρὰ ἐνοχλητικὴ. Σ' αὐτὸ βέβαια τὸ σημεῖο οἱ βιβλικοὶ θεολόγοι δὲν μποροῦν νὰ βροῦν καμμιά βοήθεια ἀπὸ τοὺς συναδέλφους των, τῶν ἄλλων θεολογικῶν κλάδων. Ἀντίθετα, μάλιστα, οἱ συνάδελφοι τῶν ἄλλων κλάδων βρέθηκαν περισσότερο δέσμιοι μιᾶς ὑπάρχουσας ψευτοἰσορροπίας, πού τελικὰ δὲν ὑπηρετεῖ κανέναν, οὔτε τὴν Ἐκκλησίαν οὔτε τὸ Κράτος.

Οἱ λόγοι πού ἀνέφερα παραπάνω εὐθύνονται καὶ γιὰ ἕνα ἄλλο χαρακτηριστικὸ σ' ἐμᾶς φαινόμενο: οἱ φόβοι, οἱ καχυποψίες, τὸ ἄδηλο τοῦ μέλλοντος

στήν ἑλληνική ζωὴ ἔχουν σχεδὸν ὀλοτελῶς ἀποκλείσει τὴ συνεργασία μεταξύ μας. Ὅπως συνέβη γενικότερα μὲ τις Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες, τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς ὀρθοδόξους παράγοντες μέσα σὲ κάθε Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία χωριστά, ἀκόμα καὶ μὲ τοὺς θεολόγους μεταξύ των. Ἀποτέλεσε πραγματικὰ εὐχάριστη ἐκπληξὴ ὅτι δύο ὁμάδες βιβλικῶν θεολόγων ἐργάστηκαν σ' ἓνα πρόγραμμα μεταφράσεως τῶν Γραφῶν στὴ δημοτικὴ γλῶσσα σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες τῆς νεώτερης μεταφραστικῆς: μία ὁμάδα συναδέλφων γιὰ τὴν Π. Διαθήκη, καὶ μία ἄλλη ἐξαμελής γιὰ τὴν Καινὴ. Αὐτό, πέρα ἄλων τῶν ἄλλων, ἦταν ἓνα πνευματικὸ γεγονός γιὰ τοὺς συναδέλφους τοῦ δούλεψαν μαζί.

2. Ἡ πίεση τῆς παραδοσιαρχίας, ἐξάλλου, δημιούργησε, ὅπως καὶ σὲ ὀλόκληρη τὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου, ἔτσι καὶ στὶς βιβλικὲς σπουδές, μιὰν ἀποπνικτικὴ ἀτμόσφαιρα. Ἡ χώρα μας, ἀπὸ τὴν Ἀπελευθέρωσή της κι' ἐδῶ, δὲν ἔζησε οὔτε πλήρη ἀνεξαρτησία οὔτε εἶχε τὴν πολυτέλεια κάποιας σχετικῆς μακρᾶς περιόδου ἀσφάλειας, σιγουριᾶς, ἐνότητος, ὀλοκλήρωσης τῶν ἐθνικῶν ἐπιδιώξεων· πόλεμοι, ἀναταραχές, ἀστάθεια συνοδεύουν συνεχῶς τὴ ζωὴ τοῦ Νεοέλληνα. Ὑπ' αὐτὲς ὅμως τίς συνθῆκες δημιουργεῖται ἓνα πνεῦμα ἄμυνας καὶ ἀντίδρασης σὲ κάθετι καινούργιο, σὲ κάθετι ποῦ μπορεῖ νὰ προβληθεῖ γιὰ δοκιμὴ. Ἡ παράδοση, αὐτὸ ποῦ ἔρχεται ἀπὸ τὸ μακρινὸ παρελθόν, γίνεται τὸ καταφύγιο στὶς περιστάσεις αὐτές. Ἡ ἱστορικὴ ὅμως αὐτὴ πραγματικότητα γίνεται κάτι ἐκμεταλλεύσιμο στὰ χέρια ἄλων ἐκείνων ποῦ ἔχουν συμφέροντα δεμένα μὲ τὸ παρελθόν καὶ ὄχι μὲ μιὰ ἐξελισσόμενη κοινωνία.

Ὑπὸ τὴν πίεση αὐτῆς τῆς παραδοσιαρχίας, ποῦ ἔχει ρίζα τῆς τὴν ἀνασφάλεια, οἱ βιβλικὸι θεολόγοι τοῦ τόπου μας δὲν μπόρεσαν μὲ ἄνεση καὶ συνέπεια νὰ ἐργασθοῦν στὸν κλάδο τους, νὰ ἐφαρμοσοῦν, χωρὶς ἀνασχέσεις, τίς καθιερωμένες στὴ δουλειὰ τους μεθόδους, ὅπως ἡ φιλολογικὴ καὶ ἱστορικὴ κριτικὴ ποῦ ἀναφέρθηκε προηγουμένως. Ἐπρεπε νὰ κάνουν τὴ δουλειὰ αὐτὴ ὑπὸ κάποια κηδεμονία τοῦ παρελθόντος. Καὶ σ' ἐμᾶς τοὺς βιβλικοὺς βρέθηκε μιὰ τέτοια κηδεμονία πού, ὡς μὴ ὤφειλε, ἐπῆρε τὴν ὀνομασία «πατερικὴ παράδοση», ἐνῶ στὴν πραγματικότητά δὲν πρόκειται γιὰ πατερικὴ ἀλλὰ γιὰ βυζαντινὴ παράδοση. Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, μέσα στὸ γενικότερο πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας, ἐκινουνο μὲ ἄνεση καὶ ἐλευθερία, ἐφάρμοζαν μεθόδους τῆς ἐποχῆς τους ποῦ πίστευαν σωστές, καὶ ἡ προσέγγισή τους στὰ κείμενα κατευθύνονταν ἀπὸ ἓνα θεολογικὸ προβληματισμὸ — εἶχε δηλ. κοινωνικὸ καὶ ἐκκλησιαστικὸ χαρακτήρα. Ἡ μύηση σ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα τῶν Πατέρων ἀποτελεῖ οὐσιαστικὴ τροφή γιὰ τὸ σύγχρονο ἐρμηνευτὴ τῶν Γραφῶν· μπαίνει ἔτσι στὸ πνεῦμα τους, διδάσκεται καὶ ἐκπαιδεύεται. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἔννοια τοῦ «Νεοπατερισμοῦ», ὅπως τόσο σοφὰ προσδιόρισε ὁ π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ. Ὁ Νεοπατερισμὸς εἶναι ὅ,τι ἀντίθετο πρὸς τὸν μιμητισμὸ, τὸ carbon, τὴν ἐπανάληψη καὶ τὴν παραδοσιαρχία. Αὐτὸ τὸ χαρακτήρα τοῦ μιμητισμοῦ εἶχε ἡ χρῆση τῶν

Πατέρων στο Βυζάντιο, ιδιαίτερα στις βιβλικές Ἐκλογές ἢ Σειρές τῶν Βυζαντινῶν. Αὐτὴ ἡ τοποθέτηση τῶν Βυζαντινῶν, πάλι γιὰ λόγους ἀσφάλειας, ἦταν μιὰ στροφή πρὸς τὸ παρελθόν, λόγῳ ἀστάθειας καὶ ἀνασφάλειας γιὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον.

Κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες διακριβώνει κανεὶς μὲ ἱκανοποίηση ἕναν ἐκδοτικὸ ὄργανισμὸ στὸν τομέα τῆς Πατρολογίας καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας. Δὲν θὰ ἀναφερθῶ ἐδῶ, βέβαια, στὰ προβλήματα τοῦ Πατρολόγου, ποὺ μπορεῖ νὰ εἶναι παράλληλα κατὰ κάποιον τρόπο μὲ τοῦ βιβλικοῦ τὰ προβλήματα. Αὐτὸ ποὺ πρέπει νὰ τονισθεῖ ἐδῶ, σχετικὰ μὲ τὴ γνώση τῶν Πατέρων, εἶναι κάτι παράδοξο καὶ κατὰ τὴν οὐσία καὶ κατὰ τὸ φαινόμενο. Σὲ ὀρισμένους κύκλους ἢ ὀποιαδήποτε δραστηριότητα στὸ χῶρο τῶν πατερικῶν μελετῶν καταντάει νὰ γίνεται εἰς βάρος τῶν βιβλικῶν μὲ τὴν ἔννοια πῶς, ἀφοῦ μπορούμε νὰ πάρουμε ἀπὸ τοὺς Ἁγίους Πατέρες τὸ μήνυμα τῆς Βίβλου φιλτραρισμένο ἀπὸ τὴν ὀρθοδοξία καὶ τὴν ἀγιωσύνη τους, δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ ἀσχολούμεθα μὲ ἔρευνες τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ εἶναι βέβαια λαθεμένη. Γιατὶ παραγνωρίζει τὴν ἀμεση καὶ ζωντανὴ σχέση τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν Ἀποστολικὴ παράδοση, τὸ λόγο τοῦ Ἰησοῦ καὶ τὴν ἔρμηνεία του ἀπὸ τοὺς ἀμεσοὺς διαδόχους του στὸ ἔργο τῆς θείας Οἰκονομίας: τὸν Παῦλο, τὸν Ἰωάννη, τὸν Πέτρο κτλ. Σὰν ἡ Ἐκκλησία ν' ἀρχίζει μετὰ τὸν δ' αἰ., γιατί οἱ προηγούμενοι μᾶς ἔρχονται κάπως δύσκολοι! Μᾶς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν ἀποψη τῶν ἰδίων τῶν Πατέρων ὡς πρὸς τὴν κεντρικὴ σημασία τῆς Βίβλου καὶ τῆς ἔρμηνείας της γιὰ τὴ σκέψη καὶ τὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Ὅταν ἀπλῶς τοὺς παραθέτουμε, ὅταν ἀπλῶς παραπέμπομε σ' αὐτούς, αὐτὴ ἡ τυπικὴ, νεκρὴ μιμητικὴ νοοτροπία καταστρέφει ὅ,τι ἐκεῖνοι μὲ τὴ στάση τους ἐλάμπρυναν, τὴ ζωντανὴ δηλ. καὶ ἀμεση σχέση μὲ τὸ ἱερό κείμενο. Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ μερικὲς φορὲς συνδέθηκε μὲ μιὰ γραμμὴ ἀντιδραστικὴ πρὸς τὸ ἀνανεωτικὸ ρεῦμα ποὺ πνέει στὰ χρόνια μας μέσα σὲ ὅλες τὶς Ἐκκλησίες. Ἔτσι, στὸν ἀκαδημαϊκὸ χαρακτήρα τῶν βιβλικῶν σπουδῶν προστέθηκε ἡ πίεση τοῦ παραδοσιακοῦ μιμητισμοῦ, σὲ μιὰ μορφή μάλιστα παραμορφωτικὴ καὶ σὲ καίρια σημεῖα νόθη, μὲ σαφῆ μερικὲς φορὲς στόχο νὰ ἀποφευχθεῖ ἡ ἀντιμετώπιση τῆς σημερινῆς καυτῆς πραγματικότητος τῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ θέμα εἶναι πολὺ μεγάλο, πρέπει ὅμως κάποια σημείωση νὰ γίνει ἐδῶ ὡς πρὸς ἕνα τοῦλάχιστον σημεῖο —πολὺ κεντρικὸ— ὅσον ἀφορᾷ στὶς σχέσεις τῆς ἐρμηνευτικῆς τῶν χρόνων τῶν Πατέρων καὶ τῆς ἐποχῆς μας, ἀφοῦ ἡ ἀναλυτικὴ καὶ ἡ συνθετικὴ μέθοδος ἔσχυε καὶ γιὰ κείνους ὅπως καὶ γιὰ μᾶς. Μὲ μιὰ διαφορὰ στὴν ἐφαρμογὴ της, ποὺ προσδιορίζεται οὐσιαστικὰ ἀπὸ τὴ μεγάλη ἀπόσταση τῶν ἐποχῶν. Κι' ἐκεῖνοι κι' ἐμεῖς χρησιμοποιοῦμε τὴν ἀναλυτικὴ καὶ συνθετικὴ μέθοδο, ἀλλὰ κατὰ διάφορο τρόπο, ποὺ προσδιορίζουν οἱ στὸ μεταξύ προσκτῆθεῖσες γνώσεις, ἀλλὰ καὶ ἡ διαφορετικὴ

τότε καὶ σήμερα θεολογικὴ προβληματικὴ. Ἐμεῖς χρησιμοποιοῦμε τὴν ἀναλυτικὴ μέθοδο μὲ πληρότητα καὶ συνέπεια, ὅπως τὸ ἀπαιτεῖ ἡ γνώση τῆς ἐποχῆς μας· κι' ἐκεῖνοι χρησιμοποιοῦσαν τὴν ἀνάλυση, ἀλλὰ κατὰ τρόπο πολὺ περιορισμένο, ὄχι μόνον γιατί στὴν ἐποχὴ τους ἡ ἀναλυτικὴ φιλολογικὴ γνώση δὲν ἦταν προχωρημένη ὅσο σήμερα, ἀλλὰ γιατί κυρίως, ἔχοντας νὰ ἀντιμετωπίσουν πληθώρα αἰρέσεων, νοιώθαν ὅλο καὶ περισσότερο ὑποχρεωμένοι νὰ ρίξουν τὸ βάρος στὴν ἀπλὴ ἐνότητα τοῦ μηνύματος τῆς Βίβλου, στὴ σύνθεση τῶν ὁποίωνδῆποτε ποικίλων στοιχείων σὲ ἓναν ἐνιαῖο στόχο. Θᾶταν ἀνεδαφικὴ ἱστορικὰ γιὰ τὴν ἐποχὴ τῶν Πατέρων ἡ ἔρευνα γιὰ ποικιλία πηγῶν, γιὰ ποικιλία διδακτικῶν ἀποχρώσεων, γιὰ ἐξελίξεις ἐνοιῶν κ.τ.θ. μέσα στὰ κείμενα τῆς Κ.Δ. Ἀκόμα κι' ἡ ἀμφισβήτηση τοῦ κατὰ τὴν παράδοση συγγραφέα κάποιου βιβλίου τῆς Κ.Δ. δὲν ξεκινοῦσε τότε ἀπὸ φιλολογικὸ ἀλλὰ ἀπὸ θεολογικὸ ἐνδιαφέρον. Αὐτὸ ἔγινε μὲ τὴν Ἀποκάλυψη καὶ τὴν πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολὴ. Ἔτσι, λοιπόν, στὴν πατερικὴ ἔρμηνευτικὴ ἔχουμε, δικαιολογημένα, ἔμφαση στὴ συνθετικὴ μέθοδο, ποὺ βρίσκει καὶ ἐξαίρει τὸ κοινὸ ποὺ ὑπάρχει παντοῦ, συμπληρώνει τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο, καὶ ἐρμηνεύει ἔτσι τὸ ἓνα κείμενο μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἄλλου. Ἡ κινουῦσα ἀρχὴ ἦταν: ἀπόκρουση τῶν σχισματικῶν τάσεων τῶν αἰρέσεων, καὶ ἐνότητα σὲ μιὰ ἐνιαῖα καὶ καθολικὴ βάση τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ σημερινὴ ἔρμηνευτικὴ ἀντιμετωπίζει ἓναν πλουραλισμὸ ὄχι μόνον ἐκτὸς ἀλλὰ καὶ μέσα στὴν Ἐκκλησία. Ἐπιστημονικὴ εὐσυνειδησία καὶ ἐκκλησιαστικὴ—οἰκουμενικὴ πραγματικότητα ἀπαιτοῦν διεξοδικὴ ἀνάλυση μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς φιλολογικῆς καὶ ἱστορικῆς κριτικῆς. Τὸ ποικίλο πληροφοριακὸ ὕλικὸ συλλέγεται καὶ ἀποτελεῖ ἓναν καταπληκτικὸ πλουτισμὸ μας ὡς πρὸς τὸ τί ἦταν ἡ ἀρχικὴ χριστιανικὴ ἐμπειρία. Ἡ παραπέρα διαδικασία εἶναι γιὰ τὸ βιβλικὸ θεολόγο καθαρὰ συνθετικὴ: πρέπει νὰ βρεῖ καὶ νὰ ἐξάρει τὴ διήκουσα καὶ ἐνοποιοῦ ἀρχή, ποὺ διατρέχει τὴν ποικιλία τῆς καινοδιαθηκικῆς μαρτυρίας. Ἀρκεῖ νὰ ὑπομνήσω πὼς ἡ βιβλικὴ θεολογία Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης ἐπιτελεῖ αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ συνθετικὸ ἔργο. Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ συνθετικὴ ἐργασία δὲν γίνεται στὸ ὑπόβαθρο κάποιας ἀπόκρουσης τῶν ποικίλων ἰσχυρισμῶν τῶν αἰρέσεων, ποὺ συγκλόνιζαν τὴν Ἐκκλησία κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν ἐρμηνευτῶν Πατέρων, ἀλλὰ, συνειδητὰ ἢ ἀσυνείδητα, στὸ ὑπόβαθρο τῶν ζητημάτων ποὺ συγκλονίζουν τὴ σημερινὴ Ἐκκλησία, οἰκουμενικά. Τὸ πνεῦμα ποὺ ἐμπνέει τοὺς σωστοὺς ἐρμηνευτὲς σήμερα εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸ πνεῦμα τῶν ἁγίων Πατέρων, αὐτὸ τοὺς κινεῖ καὶ τοὺς καθοδηγεῖ. Οἱ ἐποχὲς ὅμως εἶναι διαφορετικῆς, καὶ ὑπάρχουν κάποιες ἀλλαγές στὴν προβληματικὴ καὶ στὴ μεθοδολογία.

Μὲ λίγα λόγια, οἱ ὑποστηρικτὲς μιᾶς τυπικῆς, μιμητικῆς ἀντιγραφῆς τῆς πατερικῆς ἔρμηνευτικῆς ἀπὸ τὴ σημερινή, πρέπει νὰ ἀγνοοῦν τὸ λειτουργημὰ καὶ τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης.

3. Ἐνα ἄλλο πρόβλημα στοῦ ἔργο τοῦ ἐρμηνευτῆ τῶν Γραφῶν ὑπῆρξε σ' ἐμᾶς ἡ σχεδὸν πλήρης λησμοσύνη τῆς στενότητος σχέσης πού ὑπάρχει μεταξύ Βίβλου καὶ Λειτουργίας. Σχέσεις αὐτονόητες, θὰ πεῖ κάποιος. Ὅμως πρὶν λίγα χρόνια σ' ἓνα Συνέδριο Ὁρθοδόξων Θεολόγων ἀκούστηκε διαμαρτυρία ἐναντίον τῶν βιβλικῶν θεολόγων γιὰ τὴ βιβλικὴ γλῶσσα πού χρησιμοποιοῦσαν, ἐνῶ ἡ γλῶσσα τῆς Ὁρθοδοξίας εἶναι, ὅπως ἐλέχθη, ἡ λειτουργικὴ. Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ δύο γλῶσσες ἀλλὰ γιὰ μιὰ καὶ τὴν ἴδια. Ὅση ἐπίδραση κι' ἂν ἄσκησαν ἄλλοι παράγοντες στὴ διαμόρφωση τῆς χριστιανικῆς λατρείας, ἡ Γραφή, Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη, διαμόρφωσε τὴ λατεία καὶ τὴ διαπότισε μὲ τὰ νοήματα καὶ τὴ γλῶσσα της. Ἐχουν γραφεῖ θαυμάσιες μελέτες στοῦ θέματος αὐτό. Μνημονεύουμε ἐδῶ τὸ λαμπρὸ βιβλίον τοῦ π. Jean Daniélou «Ἁγία Γραφή καὶ Λειτουργία», πού μεταφράσαμε καὶ στὰ ἑλληνικά. Σὲ τέτοια ἔργα ἀποδεικνύεται τετραγωνικὰ πὼς τὰ Μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, οἱ μεγάλες της ἑορτές, ὄχι μόνον δὲν κατανοοῦνται ἀλλὰ παρερμηνεύονται, ὅταν θεωροῦνται ἄσχετα ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή. Ἡ παραγνώριση αὐτῆς τῆς πραγματικότητος ἔχει ζημιώσει καὶ τὴ Λειτουργικὴ καὶ τὴν Ἑρμηνεία τῶν Γραφῶν. Ὁ χωρισμὸς δημιουργεῖ ἓνα εἶδος «ἀφαίρεσης», γενίκευσης καὶ ἀοριστίας καὶ στίς δύο, ἐπιτρέποντας ἔτσι ὁποιοσδήποτε φαντασιώσεις καὶ στίς δύο πλευρές.

Ἐχει πολλές φορές ἀκουσθεῖ ἡ κατηγορία πὼς ἡ Ὁρθοδοξία ὑποτιμᾷ τὴ Βίβλο. Ὅση συζήτηση κι' ἂν ἀπαιτεῖ μιὰ τέτοια μομφή, εἶναι γεγονός ὅτι ὑπάρχει μεγάλη ἄγνοια μεταξύ τῶν σημερινῶν Ὁρθοδόξων ὄχι μόνον σχετικὰ μὲ τὴ βιβλικὴ διδασκαλία ἀλλὰ ἐπίσης ἄγνοια καὶ ὡς πρὸς τὸ βιβλικὸ ὑπόβαθρον τῆς λατρευτικῆς τους ζωῆς. Οἱ λατρευτικὲς Ἀκολουθίες ἔχουν μετατραπῆ σὲ πράξεις ἀτομικῆς εὐσέβειας, ἀνω δὲ στὰ ἀρχικὰ καὶ οὐσιώδη βιβλικὰ στοιχεῖα προστέθηκαν πολλὰ ἐποουσιώδη καὶ ὄχι πιά οἰκοδομητικὰ τῆς ἀληθινῆς προοπτικῆς τοῦ τελουμένου. Κι' ὅμως, ὅταν προσέξει κανεὶς στοῦ βάθος, θὰ διακρίνει ὄχι μόνον στὴ γλῶσσα ἀλλὰ καὶ στίς βασικὲς πράξεις ἢ κινήσεις τὴν ἀναγωγή σὲ σωτηριώδεις ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ στὴν Παλαιὰ καὶ στὴν Καινὴ Διαθήκη. Θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανεὶς πὼς ὅλη ἡ μυστηριακὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, καθαρμένη ἀπὸ μεταγενέστερες περιττὲς προσθήκες, εἶναι μιὰ ἐπανάληψη τῶν σωτηριωδῶν ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ στὴν ἱστορία. Πράγματι, ἡ Βίβλος προῆλθε ἀπὸ τὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἐκτὸς αὐτῆς μετατρέπεται σὲ κάτι ἄλλο. Τὸ συμπέρασμα ὅλων αὐτῶν εἶναι πὼς χρειάζεται μιὰ βιβλικὴ θεώρηση καὶ ἐρμηνεία τῶν Ἀκολουθιῶν καὶ Μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας, ὥστε νὰ καταλαβαίνουμε τὴν ὑπάρχουσα ἐνότητα Γραφῆς καὶ Παραδόσεως. Ἀπαιτεῖται βέβαια, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, καὶ μιὰ προσέγγιση τῶν Γραφῶν ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς Λατρείας. Σήμερα ζοῦμε μιὰ προβληματικὴ κατάσταση ἐνὸς διαζυγίου μεταξύ θεολογίας τῆς Λειτουργίας καὶ ἐξήγησης τῶν Γραφῶν, ἡ λειτουργικῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Βίβλου. Ποτὲ ὅμως οἱ λειτουρ-

γικές πράξεις δὲν θὰ βιωθοῦν μὲ τὸ σωστό τους νόημα, ἂν δὲν ἐρμηνευθοῦν καὶ φωτισθοῦν ἀπὸ τὶς βιβλικές πηγές. Μία λειτουργικὴ ἀναγέννηση εἶναι ἄρρηκτα δεμένη μὲ τὴ σύζευξη τῆς Λειτουργίας πρὸς τὴ Θεολογία τῶν Γραφῶν. Φυσικά, ἡ τελευταία πρέπει νὰ ἔχει συνείδηση τῆς Λειτουργικῆς τῆς ἀποστολῆς. Χρειαζόνται ἐντατικές προσπάθειες ἀπὸ Βιβλικούς καὶ Λειτουργιολόγους γιὰ νὰ καλλιεργηθεῖ καὶ σ' ἐμᾶς σὲ ἀξιόλογο βαθμὸ ἡ Λειτουργικὴ Θεολογία, ἀπὸ τὴν ὁποία μέσα θὰ διαφανεῖ, πέρα τῶν ἄλλων, πῶς πάνω στὸ βιβλικὸ ὑπόστρωμα τῆς Λειτουργίας δημιουργήθηκαν διάφορες κατὰ καιροὺς ἐρμηνεῖες περὶ τῶν τελουμένων, οἱ ὁποῖες, μερικές φορές, δὲν ἀνέδειξαν ἀλλὰ συγκάλυψαν τὸ βιβλικὸ στοιχεῖο καὶ τὸ ἀγνόησαν πρὸς ὄφελος ἄλλων πνευματικῶν ἢ ψυχολογικῶν ἢ καλλιτεχνικῶν ἐπιδιώξεων.

Ὁὰ ἀναφερθοῦν δύο παραδείγματα ποὺ θὰ δείξουν μὲ σαφήνεια τί ἐνοοῦμε μὲ τὰ παραπάνω. Ἡ ἐννοία τῆς Εὐχαριστίας π.χ. βγαίνει ἀπλὰ καὶ μὲ σαφήνεια ἀπὸ τὰ Εὐαγγέλια ἢ τὴν Α' πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολή. Πρόκειται γιὰ πράξη συλλογικῆς τῆς κοινότητος, γιὰ τροφή τῶν πιστῶν κατὰ τὴν πορεία πρὸς τὴ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, γιὰ πρόγευση τῆς Βασιλείας αὐτῆς, γιὰ κοινωνία μὲ τὸ Χριστὸ καὶ μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους οὐσιαστικῆ. Ἀλλὰ καὶ οἱ Κατηγήσεις τοῦ Δ' καὶ Ε' μ.Χ. αἰῶνα παρουσιάζουν τὸ δεῖπνο τοῦ Κυρίου ὡς συλλογικὴ πράξη τῆς Ἐκκλησίας, ὡς κοινωνία μὲ τὸ Θεὸ καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ὡς ἔξοδο ἀπὸ τὸν κόσμο τῆς δουλείας στὸν κόσμο τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς γῆς τῆς Ἐπαγγελίας, ὡς πρόγευση τῆς ἐρχομένης βασιλείας τοῦ Θεοῦ κ.τ.λ. "Ὅλες οἱ ἀρχαῖες Λειτουργίες διασώζουν τὰ βασικά αὐτὰ χαρακτηριστικά, παρὰ τὴν προσθήκη νέων στοιχείων, τὴν ἀπώλεια μερικῶν παλαιῶν, καὶ τὴν τροπὴ τοῦ ὅλου πρὸς τὸ πῶς πομπῶδες, περίτεχνο καὶ μυστικοπαθές. Κάτω ἀπὸ δυσμενεῖς συνθήκες, τὸ ἀρχικὸ «προφητικὸ» καὶ βιβλικὸ στοιχεῖο στὴν κατανόηση καὶ ἐρμηνεία τῆς Λειτουργίας ἀπὸ τὸ λαὸ παραγκωνίστηκε καὶ ἐπικράτησε μιὰ «παραμυθητικὴ» ἀντίληψη καὶ γιὰ τὴ Λειτουργία, ὅπως ἄλλωστε καὶ γιὰ ὀλόκληρη τὴ Θεία Λατρεία. Ἔτσι ἡ Λειτουργία ἐπὶ αἰῶνες τώρα εἶναι γιὰ τὸ λαὸ μας μιὰ ἀτομικὴ εὐσεβῆς πράξη. Ἄν διαθέσουμε τὸ ἀπαιτούμενο χρηματικὸ ποσό, μπορούμε νὰ κάνουμε Λειτουργία κάπου χωρὶς νὰ εἶναι κἂν ἀπαραίτητη ἡ δική μας παρουσία ἢ κάποιου ἄλλου. Αὐτὸ ἀποτελεῖ ἓνα ἔσχατο σημεῖο ἀποπροσανατολισμοῦ τοῦ κεντρικοῦ στοιχείου τῆς Λατρείας μας, ποὺ εἶναι ἐκφραστικὸ θεμελιωδῶν βιβλικῶν ἀληθειῶν.

Τὸ δεύτερο παράδειγμα σχετίζεται μὲ τὴν προετοιμασία γιὰ τὸ Βάπτισμα. Εἶναι γνωστὸ ποιά θέση κατέχουν στὸ κήρυγμα τοῦ ἐρχομοῦ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ μέσα στὰ Εὐαγγέλια οἱ ἐξορκισμοὶ τῶν πονηρῶν πνευμάτων. Στὶς ἀρχαῖες Κατηγήσεις συμβαίνει τὸ ἴδιο. Σαράντα ἡμέρες οἱ κατηχούμενοι ἐξορκίζονταν ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο, γιὰ νὰ ἀποκτήσουν συνείδηση πῶς μὲ τὸ βάπτισμα μεταβαίνουν ἀπὸ τὴν κατάσταση τῆς κυριαρχίας τοῦ

πονηροῦ στὸν κόσμον τῆς βασιλείας τοῦ Ἀγίου Πνεύματος. Κι' ὅμως σήμερα, τὸ τόσο ἔντονα βιβλικὸ αὐτὸ στοιχεῖο, τείνει νὰ ἐκλείψει. Μάλιστα, ἔχει ὑποστηριχθεῖ ὅτι οἱ Ἐξορισμοὶ εἶναι κατάλοιπο τῆς ἐπιδράσεως τῆς εἰδωλολατρίας ἐπὶ τῶν Μυστηρίων, ἐνῶ πρόκειται γιὰ τὴν κατ' ἐξοχὴν βιβλικὴ διδασκαλία περὶ δύο αἰῶνων, τοῦ παρόντος πονηροῦ καὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, τοῦ Ἀγίου Πνεύματος. Ἐπειτα, ἡ ἔννοια τοῦ Χρίσματος ἔχει διατηρήσει τὸ συμβολισμὸ παροχῆς στὸν πιστὸ κάποιων χαρισμάτων μετὰ τὸ Βάπτισμα, ἔχει πάψει ὅμως νὰ κατανοεῖται στὸ ὑπόβαθρο τῆς σφραγίδας τοῦ στρατοῦ τοῦ Μεσσία (militia Christi) κατ' ἀντίθεση πρὸς τὴν σφραγίδα τοῦ Θερίου ποῦ ἔφερε ὁ ρωμαϊκὸς αὐτοκρατορικὸς στρατός, κτλ. κτλ. Ἐχομε καὶ ἐδῶ μία ἀνάπτυξη τῆς πομπῆς, τῆς τελετουργικῆς πράξης καθεαυτὴν, τῆς προσθήκης εὐχῶν· χάσαμε ὅμως ὡς πρὸς τὴν κατανόηση καὶ ἐρμηνεῖα οὐσιώδη χαρακτηριστικὰ τοῦ βιβλικοῦ χαρακτήρα τῆς ἀρχικῆς πράξης τοῦ Βαπτίσματος. Κι' αὐτὸ γιὰ καὶ ἡ Βίβλος εἶχε χάσει τὸ λειτουργικὸ προσανατολισμὸ της καὶ ἡ Λειτουργικὴ δὲν ἔννοιωθε τὴν ἀνάγκη νὰ ἀναβαπτίζεται συνεχῶς στὶς βιβλικὲς καταβολὰδες της.

4. Ἐνα ἀπὸ τὰ σοβαρότερα θέματα ποῦ ἀντιμετωπίζει ὁ Ὁρθόδοξος ἐρμηνευτὴς εἶναι ἐπίσης ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο, κατὰ παράδοση, ἡ Συστηματικὴ Θεολογία χρησιμοποιοῖ συνήθως τὴν Ἀγία Γραφή στὴ θεμελίωση τῶν δογματικῶν καὶ ἠθικῶν της διδαχῶν. Ὅλοι γνωρίζουμε εἴτε ἀπὸ συστηματικὰ ἐγχειρίδια εἴτε ἀπὸ ἐπιμέρους συστηματικὲς μελέτες, τὴ μέθοδο ἐργασίας τοῦ συστηματικοῦ θεολόγου. Ἡ ἐργασία αὐτὴ συνίσταται περίπου στὰ ἑξῆς: Σὲ κάθε κεφάλαιο ἢ θέμα τῆς ἐργασίας του (Θεολογία, Χριστολογία, Σωτηριολογία κτλ.) ἀρχίζει πάντα μὲ μιὰ δέσμη χωρίων τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ποῦ σχετίζονται μὲ τὸ θέμα του καὶ φωτίζουν διάφορες πλευρὲς του. Μετὰ προχωροῦν στὴ διερεύνηση τοῦ θέματος μέσα ἀπὸ τὴν πατερικὴ παράδοση, παραθέτοντας αὐτὴ τὴ φορὰ μιὰ δέσμη πατερικῶν χωρίων, ποῦ ἐπεξηγοῦν συνήθως τὰ βιβλικὰ ποῦ προηγήθηκαν, καὶ σχετίζονται ἐνίοτε μὲ τὴν ἀπόκρουση κάποιας αἵρεσης καὶ τὴν ὑποστήριξη τῆς ὀρθόδοξης διδασκαλίας. Τέλος, οἱ συστηματικοὶ θεολόγοι προχωροῦν συνήθως στὴν ἐνίσχυση τῶν ἔτσι ἀποκτωμένων πορισμάτων μὲ τὴν ἀναίρεση τῶν ἀντίστοιχων διδασκαλιῶν τῶν Καθολικῶν καὶ τῶν Προτεσταντῶν. Λίγοι ἀπὸ τοὺς συστηματικούς μας προχωροῦν πάρα πέρα: ἐπιχειροῦν μιὰ συζήτηση μεταξὺ τοῦ δόγματος τῆς παραδόσεως πρὸς νεώτερα φιλοσοφικά, κοινωνιολογικά καὶ ψυχολογικά ρεύματα καὶ νεώτερες ιδεολογίες. Αὐτὴ εἶναι ἡ συνήθης πορεία τοῦ ὀρθόδοξου θεολογικοῦ ἐγχειριδίου ἢ τῆς Κατήχησης. Οἱ ἐξαιρέσεις στὸ προκείμενο ἀπλῶς τονίζουν τὸν κανόνα.

Ἐμᾶς ἐδῶ ἐνδιαφέρει τὸ πρῶτο στάδιο αὐτῆς τῆς πορείας, ὁ τρόπος δηλ. ποῦ ἡ συστηματικὴ θεολογία καταλαβαίνει τὸ ρόλο τῆς Ἀγίας Γραφῆς στὸ ἔργο της. Στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ γίνουν ὀρισμένες παρατηρήσεις:

α'. Τὴ διαπραγματεύση τῶν δογματικῶν καὶ ἠθικῶν ζητημάτων ἀρχίζει κατὰ παράδοσιν ὁ δογματικὸς μὲ μιὰ δέσμη βιβλικῶν χωρίων, ποὺ δένονται σὰν ἀλυσίδα, χωρὶς νὰ λαμβάνεται ὑπόψη καθόλου ἢ εἰδικῆ συνάφεια, ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχεται τὸ καθένα. Μάλιστα, ἀπὸ τὸν 18 ἰδίως αἰ. ἔχει δημιουργηθεῖ κάποια σχετικὴ παράδοσις στὸ χῶρον αὐτὸ — ἓνα εἶδος Florilegia (Συλλογές). "Ὅποια Δογματικὴ ἢ Κατήχησις κι' ἂν ἀνοίξει κανεὶς βρίσκει τὰ διάφορα θέματα νὰ εἰσάγονται καὶ νὰ ἀναπτύσσονται παντοῦ μὲ τὰ ἴδια βιβλικὰ χωρία, σὰν ὁ ἓνας συγγραφέας νὰ ἀντιγράφει τὸν ἄλλο. Αὐτὰ συμβαίνουν καθὼς ἡ συστηματικὴ θεολογία ἐξακολουθεῖ νὰ ἐργάζεται μὲ τὰ βιβλικὰ κείμενα κατὰ τὸ πρότυπον τῶν παλαιῶν Σχολαστικῶν πολὺ παλαιότερων ἐποχῶν, καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ παραβλέπει τὸ θησαυρὸν ποὺ ἔφερε στὴν ἐπιφάνεια ἡ σύγχρονή μας Βιβλικὴ Θεολογία.

"Ἦδη σὲ πολὺ παλαιὰς ἐποχὰς ὀρισμένες θρησκευτικὲς ὁμάδες, ὅπως π.χ. οἱ Ἑσσαῖοι, συγκέντρωναν χωρὶα τῆς Γραφῆς ποὺ σχετίζονταν μὲ διάφορα θέματα ὡς κέντρα. Πρόκειται γιὰ τὰ περίφημα Florilegia, στὰ ὁποῖα γραφικὰ χωρία κατατάχτηκαν κατὰ θέματα, ὅπως περὶ Μεσσία, περὶ καταγωγῆς τοῦ Μεσσία, περὶ τοῦ πότε τὸ Τέλος, κτλ. Στους ἑλληνιστικοὺς καὶ ρωμαϊκοὺς χρόνους οἱ κατάλογοι αὐτοὶ ὑπηρετήσαν φιλολογικοὺς καὶ νομικοὺς στόχους. "Ὅχι ὅμως λιγώτερον καὶ ἠθικοὺς, θρησκευτικοὺς στόχους. Πάνω στὴν ἴδια ἀρχὴ ἀναπτύχθησαν ἀργότερα τὰ λεγόμενα Ἑκλογάδια ἢ Σειρές, στὴ Δύση Catenae, γιὰ νὰ ὑπηρετήσουν τὴν ἐρμηνείαν τῶν Γραφῶν μὲ ὑλικὸ τῆς παραδόσεως. Τὸ ἴδιο συνέβη στὸ χῶρον τοῦ δόγματος. Ἀπὸ τοὺς πρώτους χρόνους ἄρχισε ἡ συγκέντρωσις ὑλικοῦ κατὰ θέματα, ἡ ὅλη ὅμως αὐτὴ διαδικασίαν συστηματοποιήθηκε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Σχολαστικῆς. Τότε, γιὰ ὅλα τὰ δογματικὰ θέματα — Θεός, Δημιουργία, Χριστός, Θεία Χάρη, Ἀπολύτρωσις, Μυστήρια, Ἑσχατα κτλ. — διαμορφώθηκαν καὶ τυποποιήθηκαν εἰδικὲς ὁμάδες εἴτε βιβλικῶν εἴτε πατερικῶν κειμένων. Τὸ ἴδιο ἐγένετο καὶ σχετικὰ μὲ θέματα ἠθικῆς φύσεως, μ' ἓνα τρόπο τελείως στατικόν. Αὐτὸς ὁ τύπος δουλειᾶς καλύπτει αἰῶνες ὀλόκληρους. Ἡ μέθοδος αὐτὴ ἀντιπροσωπεύει ἰδιαιτέρα τὶς ἐπιστημονικὲς ἀντιλήψεις καὶ τὴ νοοτροπία μιᾶς ἐποχῆς, ποὺ ἐνδιαφέρονταν στατικὰ γιὰ τὴ συστηματοποίηση καὶ συγκέντρωσις ὑλικοῦ. Πρόκειται γιὰ αἰῶνες συντηρήσεως καὶ τυποποιήσεως στὸ χαρακτῆρα τῆς Ἐκκλησίας καὶ στὴ θεολογικὴ σκέψιν — μιὰ σκέψιν γεμάτη αὐταρέσκεια καὶ αὐτάρκεια. Ἀλλ' ἡ ζωὴ τοῦ Πνεύματος κινδυνεύει νὰ πνιγεῖ μέσα σ' ἓνα τέτοιον σύστημα: ἀπομακρύνεται ἡ σκέψιν ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τοὺς προβληματισμοὺς τῆς, κι' ἀποκτάει ἓναν ἐντελῶς τυποποιημένον καὶ τελικὰ ἀρτηριοσκληρωτικὸν χαρακτῆρα.

β'. Πότε σ' ἐμᾶς τοὺς Ὀρθοδόξους ἐπικράτησε ἡ νοοτροπία αὐτή, εἶναι γνωστό. Οἱ αἰῶνες 17 καὶ 18, μὲ τὶς Συνόδους τοὺς καὶ τὶς Ὁμολογίας Πίστεως, ποὺ γράφτηκαν τότε, ἦσαν αἰῶνες ἀποφασιστικοὶ γιὰ τὴν παραπέρα πορεία τῆς Ὀρθοδοξίας. Χαρακτηριστικὰ τῶν αἰώνων αὐτῶν ἦταν τὰ ἐξῆς

δύο ἀντιφατικά: ἡ ἡρωϊκὴ ἄμυνα τῆς Ὁρθοδοξίας στις ἐπιθέσεις τοῦ Καθολικισμοῦ καὶ τοῦ Προτεσταντισμοῦ — εἶναι τὸ ἓνα. Τὸ ἄλλο χαρακτηριστικὸ —παράδοξα— ἦταν ἡ ἐπίδραση τῆς Δυτικῆς Σχολαστικῆς Θεολογίας πάνω στὴν Ὁρθόδοξη. Ἀπὸ τὴν ἐπίδραση αὐτῆ τοῦ Σχολαστικισμοῦ ἀγωνίζεται ἀκόμα καὶ σήμερα γιὰ νὰ ἀπαλλαγεῖ ἡ Ὁρθόδοξη Θεολογία. Στὸ Πρῶτο Συνέδριο Ὁρθόδοξης Θεολογίας ποῦ ἔγινε στὴν Ἀθήνα τὸ 1936 τρεῖς ἐπιφανεῖς ὁμιλητὲς ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ θέμα τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιδράσεων ἐπὶ τῆς Ὁρθόδοξου Θεολογίας κατὰ τοὺς αἰῶνες μετὰ τὴν πτώση τῆς Κων/λεως: ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος, ὁ Κωνσταντῖνος Δυοβουνιώτης καὶ ὁ π. Γεώργιος Florovsky*. Διαβάζοντας τις ἐνδιαφέρουσες αὐτὲς εἰσηγήσεις, βλέπει κανεὶς ὅχι μόνον τὴν κατὰ τοὺς αἰῶνες ἐκείνους ἀντίκρουση τοῦ Προτεσταντισμοῦ μὲ ἐπιχειρήματα τοῦ Καθολικισμοῦ, καὶ ἀντιστρόφως, ἀλλὰ προσέχει ἰδιαίτερα πὼς λόγω τῆς ἄγνοιας τοῦ Προτεσταντισμοῦ κατὰ τοὺς ἀρχικοὺς μεταβυζαντινοὺς χρόνους, ἡ ἀναίρεσή του ἀπὸ τοὺς Ὁρθόδοξους γίνονταν μὲ ἐπιχειρήματα παρμένα αὐτούσια ἀπὸ ρωμαιοκαθολικὰ συγγράμματα. Αὐτὴ ἡ ἐξάρτηση, γιὰ μιὰ ὀρισμένη ἐποχὴ, ἦταν μιὰ ἀνάγκη. Δὲν γίνονταν ἀλλοιώτικα, ὑπὸ τις τότε θεολογικὲς περιστάσεις τῆς Ὁρθοδοξίας. Ὑπῆρχε στὸ βάθος τῆς συνείδησης ἡ αἴσθησις τοῦ διαφόρου, ἀλλὰ δὲν συνοδεύονταν ἀπὸ τὴν ἀρμόζουσα θεολογικὴ ἐπεξεργασία αὐτοῦ τοῦ διαφόρου· ἔτσι τὸ διάφορο τόνιζαν καὶ ὑπερασπίστηκαν μὲ ὅποια ἐπιχειρήματα μπορούσαν νὰ βρεθοῦν πρόχειρα. Τὸ κακὸ εἶναι, ὅπως ἀναπτύσσει ἰδίως ὁ π. Florovsky στὴν εἰσήγησή του, πὼς αὐτὸ συνεχίστηκε μέχρι τις ἡμέρες μας μὲ βάση τὴ θεολογία ποῦ ἀναπτύχθηκε ἀφενὸς κατὰ τοὺς 17 καὶ 18 αἰῶνες, καὶ ἀφετέρου κατὰ τὴ μετέπειτα ἐποχὴ. Δηλαδή καὶ, κατὰ τὸν 19 καὶ 20 αἰ., Ὁρθόδοξοι θεολόγοι, ποῦ ἔβλεπαν τὴ μεγαλύτερη ἀπὸ τὸ χριστιανισμὸ ἀπόκλιση στὸν Προτεσταντισμὸ καὶ ἰδίως στὸν Φιλελεύθερο Προτεσταντισμὸ, συνέχισαν τὴν ἐξάρτηση ἀπὸ τὴ ρωμαιοκαθολικὴ Θεολογία γιὰ νὰ τὸν ἀντικρούσουν. Αὐτὸ ἰσχύει π.χ. γιὰ δογματικὰ ἐγχειρίδια ποῦ ἄσκησαν πολὺ ἐκτεταμένη καὶ βαθειὰ ἐπίδραση, ὅπως τοῦ Μακαρίου στὴ Ρωσία καὶ τοῦ Χρ. Ἀνδρούτσου στὴν Ἑλλάδα.

Ἄς ἐπανεέλθουμε ὅμως στὴ σχέση ποῦ ἔχουν τὰ προηγούμενα μὲ τὴ Βίβλο. Ἐχουν τὴν ἐξῆς σχέση: Ἡ βιβλικὴ θεμελίωσις τῶν ἀναπτυσσομένων διδασκαλιῶν χαρακτηρίζονταν ἀπὸ πτωχεία καὶ ἀποσπασματικότητα, ἔτσι ποῦ τὸ βιβλικὸ ὕλικὸ νὰ μὴν παίζει καθοδηγητικὸ ρόλο γιὰ τὰ παρακάτω, ἀλλὰ νὰ δίνει ἀπλῶς μιὰ τυπικὴ, αὐθεντικὴ ἀφετηρία μιᾶς διαδικασίας ποῦ προχωράει στὴ δικαίωση μεταγενεστέρων ἐξελίξεων. Αὐτὴ εἶναι ἡ κλασικὴ σχολαστικὴ μέθοδος συστηματικῆς θεολογικῆς σκέψεως μὲ βάση τὰ λεγόμενα

* Procès-Verbaux du Premier Congrès de Théologie Orthodoxe, Athènes, 1939, σελ. 193-231.

«ἀποδεικτικά χωρία» (Proof-texts), τὰ ὁποῖα καθιερώθηκαν καὶ κατακυρώθηκαν μέσα στὴ Σχολαστικὴ θεολογικὴ παράδοση. Μέσα στὸν αἰῶνα μας ὁμως δημιουργήθηκε, ὡς καρπὸς πολύχρονης ἐξέλιξης καὶ ὡς ἀπαίτηση τῶν σημερινῶν βιβλικῶν ἀναγκῶν, ὁ κλάδος τῆς Βιβλικῆς Θεολογίας τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Κ. Διαθήκης*. Ἄλλ' ἡ ἐπιστῆμη αὐτὴ ἀντιμετωπίζει τὰ διάφορα θεολογικὰ καὶ ἠθικὰ θέματα ἀπὸ σκοπιᾶς τῆς Βίβλου μὲ μιὰ τελειῶς ἄλλη μέθοδο, ὄχι μὲ τὰ proof-texts. Κάθε θέμα —Θεός, ἄνθρωπος, ἁμαρτία, χάρις, μυστήριον, ἔσχατον κτλ.— ἐξετάζονται μὲ βάση τις βιβλικὲς πληροφορίες, ὅπως ἐμφανίζονται μέσα στὰ σχετικὰ κείμενα, ταξινομημένα σύμφωνα μὲ τὰ ἀντικειμενικὰ πορίσματα τῆς βιβλικῆς φιλολογικῆς καὶ ἱστορικῆς κριτικῆς. Ἡ Βιβλικὴ θεολογία, σὲ θέματα ὅπως Θεός, ἄνθρωπος, σωτηρία, Μεσσίας κτλ. μᾶς δίνει μιὰ σκιαγραφία τῆς διαδρομῆς τῶν διατυπούμενων στὰ κείμενα σχετικῶν ἰδεῶν ἀρχίζοντας ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα στρώματα τῆς βιβλικῆς παράδοσης, προχωρόντας στὰ ἐπόμενα, τὸ ἓνα μετὰ τὸ ἄλλο, μέχρι τὸ βραδύτερον στρῶμα τῆς βιβλικῆς παράδοσης ποῦ ἀφορᾷ τὸ θέμα ποῦ μᾶς ἐνδιαφέρει. Πρόκειται γιὰ τελειῶς διαφορετικὴ προσέγγιση τῆς βιβλικῆς βάσης τῶν θεολογικῶν θεμάτων. Δὲν εἶναι ἄμοιρη ἀπὸ προβλήματα ἢ μέθοδος αὐτῆ, ἀλλὰ αὐτὴ εἶναι σήμερα ἡ μέθοδος-ἐργαλεῖο στὴ δουλειὰ τοῦ θεολόγου. Ἀπὸ τὴν διατύπωση καὶ μόνο αὐτῆς τῆς ἀπλῆς πραγματικότητος ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ἀμέσως τὴν ὄχι τυπικὴ ἀλλὰ οὐσιαστικὴ καὶ αὐθεντικὴ σχέση τῆς Γραφῆς πρὸς τὴ συστηματικὴ θεολογία. Ἡ Γραφὴ πλουτίζει σήμερα τὴ συστηματικὴ θεολογικὴ σκέψη μὲ ἓνα ποικίλον καὶ ζωντανὸν γιὰ τὴ ζωὴ τῶν πιστῶν ὕλικόν, καὶ ἀσκεῖ κατευθυντήριον ρόλον στὴ σκέψη τοῦ συστηματικοῦ θεολόγου γιὰ τὰ παραπέρα. Καὶ μὴν πεῖ κανεὶς πὼς αὐτὸ εἶναι Προτεσταντισμός. Καθόλου. Ἄλλωστε, ὁ σχολιαστικὸς Προτεσταντισμὸς ἐξακολουθοῦσε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ χρησιμοποιοῖ τὰ proof-texts, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ἐδίδαξε καὶ διδάσκει πολλοὺς ἄλλους τὴ μέθοδον αὐτῆ θεολογικῆς δουλειᾶς. Ἡ Βιβλικὴ Θεολογία ὑπῆρξε ὁ καρπὸς μιᾶς ἐξέλιξης μέσα στὴ βιβλικὴ ἐπιστῆμη, καὶ δὲν ἔχει ἡ ἐμφάνισί της σχέση μὲ ὁποιαδήποτε Ὁμολογία. Ἄλλωστε, ὅπως γιὰ τοὺς Ρωμαιοκαθολικοὺς ποῦ τὴν υἰοθέτησαν, ἔτσι καὶ γιὰ τοὺς Ὁρθοδόξους, ἡ ἀφετηρικὴ βιβλικὴ βάση ἐνὸς θέματος, στὴν παραπέρα ἀνάπτυξή του ἀπὸ τὸν συστηματικὸν θεολόγον δὲν θὰ ὀδηγήσει σὲ χρησιμοποίησιν τῶν proof-texts οὔτε καὶ ὡς πρὸς τὴν πατερικὴν παράδοσιν. Γιατὶ καὶ ὡς πρὸς αὐτὴ τὴν τελευταία χρειάζεται ὡς βάση, γιὰ ὁποιαδήποτε οὐσιαστικὴ καὶ σωστὴ διατύπωση, ἡ γνώσις τῆς ἱστορικῆς τῆς ἐξέλιξης, μιὰ *Geistesgeschichte* τοῦ δόγματος καὶ τῆς ἠθικῆς. Ἀντιλαμβάνεται ὁ καθένας πὼς ἔτσι τὸ θεμέλιον τῆς θεολογικῆς

* Βλ. ἐκδ. «Ἄρτος Ζωῆς»: W. Zimmerli, Ἐπίτομη Θεολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, Ἀθήναι, 1981, σελ. 320· Ed. Lohsέ, Ἐπίτομη Θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης, Ἀθήναι, 1980, σελ. 255.

συστηματικῆς σκέψεως εἶναι ἡ ἐπαρκῆς καὶ σωστὴ γνώση τῆς παράδοσης, βιβλικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς, πάνω σὲ κάθε θέμα, ὄχι ἐκεῖνα τὰ τυπικὰ καὶ νεκρὰ proof-texts.

Θὰ ἀναφερθοῦν καὶ ἐδῶ δύο παραδείγματα γιὰ νὰ γίνουν σαφέστερα τὰ παραπάνω, γιὰ νὰ γίνει κατανοητὸ σὲ τί φτώχεια καὶ σὲ πόσο βαρεῖες παραλείψεις μᾶς ὀδηγεῖ, ἡ καθιερωμένη χρῆση τῆς Ἀγίας Γραφῆς μὲ τὰ proof-texts στὴν ἀνάπτυξη τῆς θεολογικῆς σκέψης.

α'. Στὴν Α' Κορινθ. κεφ. 8-10 ὁ Παῦλος μιλάει γιὰ τὴ βρώση εἰδωλοθύτων ἀπὸ τοὺς χριστιανούς, δηλ. κρεάτων τῆς ἀγορᾶς, ποὺ εἶχαν ὅμως πρὶν θυσιαστῆ σταῖ εἰδῶλα. Ἐκ πρώτης ὄψεως τὸ θέμα φαίνεται γιὰ μᾶς πολὺ ἀστεῖο καὶ ἄσχετο. Γιὰ τοὺς Κορινθίους ὅμως χριστιανούς καὶ τὸν Παῦλο εἶχε πάρει διαστάσεις σοβαρές. Γιατί, ἐπρόκειτο τελικὰ γιὰ τὴν ἔννοια τῆς ἐλευθερίας τοῦ χριστιανοῦ. Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς θέμα στὶς σχέσεις μεταξὺ «ἰσχυρῶν» καὶ «ἀσθενῶν» χριστιανῶν παρουσιάζεται καὶ στὴν πρὸς Ρωμαίους, κεφ. 15. Μιὰ μερίδα στὴν Κόρινθο ἔλεγε πὼς ὁ Χριστὸς μᾶς ἔχει ἐλευθερώσει ἀπὸ κάθε εἶδος tabou, καὶ γι' αὐτὸ εἴμαστε ἐλεύθεροι ὡς πρὸς τὴ χρῆση τοῦ κόσμου καὶ αὐτῶν ποὺ προσφέρει· ἄλλοι ὅμως «τῇ συνηθείᾳ τοῦ εἰδώλου», ψυχολογικά, δὲν μπορούσαν νὰ ἀποσπασθοῦν ἐντελῶς ἀπὸ τὸ παρελθόν, καὶ γι' αὐτὸ ὄσους ἔτρωγαν εἰδωλόθυτα ἢ σύχναζαν ἀπὸ κοινωνικὴ ὑποχρέωση σὲ ἱερὰ δεῖπνα σταῖ Ἱερὰ τῆς πόλης, τοὺς θεωροῦσαν εἰδωλολάτρες. Καὶ τότε οἱ τελευταῖοι αὐτοί, ποὺ ἄδικα κατηγορήθηκαν, τοὺς ἀνταπέδιδαν τὴ μομφή: τοὺς ἔλεγαν πὼς ἡ συνείδησή τους δὲν ἔχει γίνει χριστιανικῆ. Γιὰ τὸν Παῦλο ἐπρόκειτο οὐσιαστικὰ γιὰ κατάργηση τῆς ἐλεύθερης αὐξήσης τῶν πιστῶν μέσα στὴν Ἐκκλησία ἀπὸ ἔλλειψη ἀγάπης. Γιὰ τὸν Ἀπόστολο, κάθε μιὰ ἀπὸ τίς ἀντιμαχόμενες μερίδες, ἀπὸ ἔλλειψη ἀγάπης, δὲν κατανοοῦσε τὴν ἄλλη, καὶ ζητοῦσε, ἀντίθετα μὲ ὅσα ὑποστήριζε, νὰ δημιουργήσῃ μιὰ θέση ὑπεροχῆς ἀπέναντι στὴν ἄλλη. Ἀλλὰ μιὰ Ἐκκλησία ποὺ δὲν κατευθύνεται ἀπὸ τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ἀναμονὴ τῆς ἐσχατολογικῆς δόξας τοῦ Θεοῦ, ποὺ πλοῦσια θὰ φωτίσει τοὺς ἀνθρώπους, δὲν «οἰκοδομεῖται», δηλ. δὲν στέκεται οὔτε προχωράει. Ἡ χριστιανικὴ ἐλευθερία ἔχει ὅρια ποὺ θέτει ἡ κοινωνία ἀγάπης ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, καθὼς καὶ ἡ σχετικοποίηση τῶν πραγμάτων μέσα στὴν προοπτικὴ τοῦ ἐρχομοῦ ἀνανεωμένων σχέσεων μέσα στὴ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

Τὸ θέμα αὐτὸ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ χριστιανοῦ εἶναι βασικὸ γιὰ τὴ θεολογικὴ σκέψη. Κι' ὁ Παῦλος ἀφιερώνει ἀρκετὰ κεφάλαια γι' αὐτὸ στὶς ἐπιστολές του. Κι' ὅμως ἡ σχολαστικὴ ἐπιλογὴ τῶν proof-texts, δὲν πρόσεξε καθόλου τὰ κείμενα αὐτά, προτίμησε ἄλλα ποὺ μπορούσε νὰ ἀπομονώσῃ ἀπὸ τὴ συνάφειά τους, γενικοῦ τύπου χωρία, ἀπέφυγε ὅμως συστηματικὰ κείμενα, σὰν τὸ παραπάνω, ποὺ συνδέονταν στενὰ μὲ τὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα τῶν χρόνων ποὺ γράφτηκαν. Ὅ,τι μπορούσε εὐκολώτερα νὰ ἀποσπασθεῖ ἀπὸ τὴ συνάφειά του, νὰ γενικευθεῖ καὶ, εἰ δυνατό,

νά γίνει μία ἀφηρημένη ἀρχή, αὐτὸ προτιμοῦσαν στὶς ἐπιλογές τους τῶν proof-texts οἱ σχολαστικοὶ θεολόγοι. Πλούσιο καὶ ἐνδιαφέρον ἄλλο ὕλικό ἔμενε ἐκτὸς θέας, σὰν κάποιον ἀσήμαντο κατάλοιπο μιᾶς ἀσήμαντης ἱστορικῆς συγκυρίας.

β'. Μήπως τὸ ἴδιο δὲν γίνεται —για νὰ ἔλθω γρήγορα στὸ δεύτερο παράδειγμα— μὲ τίς διάφορες ποικιλίες καὶ διενέξεις ποὺ παρουσιάζονται μέσα στὴν Ἐκκλησία; Ποιὰ εἶναι ἡ θεολογικὴ σημασία τοῦ φαινομένου; Ἄν καὶ τὸ πρόβλημα εἶναι τόσο συνηθισμένο μέσα στὴν Ἐκκλησία, καὶ τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος, ὁσάκις ἀντιμετωπίζεται δὲν γίνεται χρῆση τοῦ κλασικοῦ κειμένου τοῦ Παύλου π.χ., ποὺ ἔχομε πάλι στὴν Α' Κορ. κεφ. 1-4. Τέσσερις διαφορετικὲς μερίδες στὴ μικρὴ ἀκόμα ἐκκλησία τῆς Κορίνθου· ἡ καθεμιὰ μὲ τὸν πνευματικὸ ἀρχηγό της καὶ μὲ τὰ ἰδιαιτέρα συνθήματά της. Κι' ἐδῶ τὸ θέμα ἦταν ἡ ὑπεροχὴ τῆς κάθε ομάδας πάνω στὶς ἄλλες μὲ βάση μιὰ ὑπερέχουσα «γνώση», σωστὴ δηλ. ἀντίληψη τοῦ χριστιανισμοῦ. Τὸ θέμα ἔχει μεγάλη σημασία ἔχει μόνον γιὰ τὸν οἰκουμενικὸ διάλογο σήμερα ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ ζωὴ κάθε Ἐκκλησίας: ἐνότητα καὶ ποικιλία. Πῶς ὅμως; Αὐτὸ εἶναι ἡ οὐσία τοῦ ζητήματος. Ὁ Π α ὕ λ ο ς ἀσκεῖ μιὰ πολεμικὴ ὡς πρὸς τίς προβαλλόμενες ἀπὸ κάθε ομάδα ὑπερέχουσες ἰδιαιτερότητες. Κυρίως ὅμως πολεμáει τὴν ἐπιδίωξη ὑπεροχῆς ἀπέναντι τῶν ἄλλων μὲ τὴ θεολογία του περὶ τοῦ Σταυροῦ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οἱ Κορίνθιοι δὲν ἀκολουθοῦν τὸν Ἰησοῦ στὴ σταύρωσή του ὡς πρὸς τὸν κόσμον, ἀναζητοῦν ἀπὸ τὸν κόσμον αὐτὸ στοιχεῖα ὑπεροχῆς ἐναντι τῶν ἄλλων, σὰν νὰ μὴν πέθανε ὁ Χριστὸς γιὰ τὰ στοιχεῖα αὐτά, καθὼς καὶ γιὰ ὅποιαδήποτε ὑπεροχὴ.

Δὲν ξαίρω ἂν κάποιοι ἀκροατῆς, σ' ἓνα θέμα ἐκκλησιολογικὸ τέτοιας εὐρύτητας, ἔχει συναντήσει τὴ χρησιμοποίησι τέτοιων κειμένων. Χρησιμοποιοῦνται συνήθως ἄλλα χωρία ὡς proof-texts, μὲ τὴν ἴδια μέθοδο τῆς ἀποσπάσεως ἀπὸ τὴ συγκεκριμένη τους συνάφεια, καὶ τῆς γενικεύσεως τοῦ νοήματός τους. Φυσικά, δὲν περιλαμβάνω ἐδῶ τίς σπάνιες καὶ γι' αὐτὸ ἀξιέπαινες ἐξαιρέσεις.

*

Νομίζω πῶς ἀπὸ τὰ προηγούμενα ἔγινε σαφές (α) Ὅτι ἡ Βιβλικὴ ἐπιστήμη μας χωλαίνει στὴν πλήρη ἀνάπτυξή της. Ὁ ἀκαδημισμὸς της καὶ ἡ παραδοσιαρχικότητά της ἔχουν ἐπιβληθεῖ ἀπὸ τὸ γενικώτερο κλίμα τοῦ τόπου, θεολογικὸ καὶ μὴ. (β) Ἡ καλλιέργεια τῆς Λειτουργικῆς καὶ ἡ ἀνάπτυξη τῆς Δογματικῆς καὶ τῆς Ἠθικῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἔνοιωσαν στὴ θεολογία μας βαθύτερη τὴν ἀνάγκη τοῦ βιβλικοῦ θεολόγου, ὁ ὁποῖος μὲ τὴ σειρά του προσπάθησε νὰ βρεῖ ἄλλους χώρους ἐκδήλωσις τῆς δραστηριοτητάς του. (γ) Ἄν θὰ θέλαμε μὲ λίγα λόγια νὰ βροῦμε τίς βαθύ-

τερες ρίζες τοῦ φαινομένου, θὰ ἔπρεπε νὰ μποῦμε στὴν οὐσία τοῦ γενικώ-
τερου πνευματικοῦ προβλήματος τῆς χώρας μας, ἡ ὁποία, μὲ τὸν ἕνα τρόπο ἢ
τὸν ἄλλο, ἐπὶ αἰῶνες εἶναι ἐμπερίστατη καὶ ὄχι ἀνεξάρτητη καὶ ἐλεύθερη νὰ
βρεῖ τὸν ἑαυτὸ της· δὲν τῆς ἐπιτρέπεται νὰ σκεφθεῖ ἐλεύθερα καὶ ρωμαλέα.
Ἐπὶ αἰῶνες ἔχει καλλιεργηθεῖ ἕνα πνεῦμα ἄμυνας (μὴ θίγε τὰ κακῶς κεί-
μενα), ἰνασφάλειας (μὴν ἐπιχειρεῖτε τίποτε ἐπικίνδυνο), παραδοσιαρχίας (τὸ
πιὸ σίγουρο εἶναι αὐτὸ πὸν μᾶς προσφέρει τὸ παρελθόν). Θὰ σταθῶ ἐδῶ. Τὸ
θέμα εἶναι τόσο μεγάλο ὅσο καὶ σοβαρό. Νομίζω ὅμως πὼς οἱ ἀπόψεις πὸν
μόλις διατυπώθηκαν ἐπιτρέπουν στὸν καθένα νὰ καταλάβει περὶ τίνος πρό-
κειται, καὶ ἀνάλογα μὲ τὸ τί ἄνθρωπος εἶναι καὶ τί πλοῦτο ἐμπειριῶν διαθέ-
τει νὰ βγάλει τὰ ἀναγκαῖα συμπεράσματα.